

Tataristan'da Türkoloji Çalışmaları (XVIII. Yüzyılın Ortalarından 1917 Bolşevik Devrimine Kadar)

Selinay ERGENÇ¹

Öz

Türkoloji çalışmaları, 21. yüzyılda yeniden önem kazanmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemde Türkoloji'ye dair Fransa, Avusturya-Macaristan, Rusya Çarlığı gibi ülkelerde önemli çalışmalar yapılyordu. Bunun ana nedeni ise Osmanlı Devleti'nin gücü nedeniyle onu tanımak ve karşılıklı ilişkilerde fayda sağlayabilmektir. Günümüzde ise özellikle Türk Devletleri Teşkilatı'nın güçlü bir örgüt olarak ortaya çıkması ve Türkiye'nin bölgesel etkisinin artmasıyla Türkoloji çalışmalarına yeniden önem verilmeye başlanmıştır. Bu makalemizde Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Cumhuriyeti'nde tarihteki Türkoloji çalışmaları genel olarak ele alınmıştır. Tataristan'da XVIII. yüzyılın ortalarından 1917 Bolşevik Devrimine kadar olan dönemde Türkoloji'nin başta Kazan Üniversitesi olmak üzere bazı bilim insanları tarafından özellikle bir bilim olarak ele alındığı işlenmiştir. Rusya ve Tataristan'da Türkoloji çalışmalarının gelişmesinde sadece Osmanlı Devleti ile olan ilişkiler değil Rusya Çarlığı'nın Sibirya, İdil-Volga, Türkistan gibi coğrafyalarda hâkim olmaya başlaması da etkili olmuştur. Bu çalışmamızda Tataristan'da Türkoloji çalışmaları ele alınırken Kazan Devlet Üniversitesi kütüphanesinde yer alan çalışmalar, gezi notları ve arşiv-müzeler genel olarak incelenerek analiz edilmeye çalışılmıştır. Tataristan'daki Türkoloji çalışmaları, Rusya Çarlığı'nın diplomatik, ekonomik ve idari-stratejik çıkarlarına da önemli faydalar sağlamıştır. Tataristan'da Türkoloji çalışmaları incelenerek bir bakıma günümüzde yapılan veya yapılması muhtemel çalışmalara örnek teşkil etmesi de amaçlanmıştır. Tataristan'da Türkoloji konusunda yapılan çalışmalar, kaynak ve yöntem olarak günümüzdeki çalışmalara da ışık tutabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tataristan, Tatar, Türkoloji, Türkiyat, Rusya

Turkology Studies in Tatarstan (From the Mid-18th Century to the Bolshevik Revolution in 1917)

Abstract

Turkology studies began to gain importance again in the 21st century. During the reign of the Ottoman Empire, important studies on Turkology were carried out in countries such as France, Austria-Hungary, and the Russian Empire. Today, especially with the emergence of the Organization of Turkic States and the increase in Türkiye's regional influence, Turkology studies have begun to be given importance again. In this article, Turkology studies in the Republic of Tatarstan are generally discussed. It is discussed that in Tatarstan, from the mid- 18th century until the Bolshevik Revolution of 1917, Turkology was treated as a science. Not only the relations with the Ottoman Empire but also the dominance of the Russian Empire in geographies such as Siberia, Volga, and Turkestan were effective in the development of Turkology studies in Russia and Tatarstan. In this study, while addressing Turkology studies in Tatarstan, the studies in the Kazan State University library, travel notes and archives- museums were generally examined and analysed. By examining Turkology studies in Tatarstan, it is also aimed to serve as an example for current or potential studies. Studies conducted on Turkology in Tatarstan can also shed light on current studies in terms of source and method.

Keywords: Tatarstan, Tatar, Turkology, Türkiye, Russia

Atıf İçin / Please Cite As:

Ergenç, S. (2025). Tataristan'da Türkoloji çalışmaları (XVIII. Yüzyılın ortalarından 1917 Bolşevik Devrimine kadar). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (3), 912-921. doi:10.33206/mjss.1630987

Geliş Tarihi / Received Date: 01.02.2025

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.04.2025

¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Millet Kütüphanesi Başkanlığı, selinergenc06@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-7880-2690

Giriş

Rusya'da Türkoloji çalışmalarının gelişimi, XVIII. yüzyılda başlamış ve Volga bölgesi, Sibirya, Kafkasya ve Orta Asya (Türkistan) gibi bölgelerdeki keşif gezileri ile yakından bağlantılıdır. Bu bölgelerin sistematik olarak incelenmesi, Rus arlığı'nın diplomatik, ekonomik ve idari stratejik çıkarlarının bir parçası olarak gerçekleştirilmiştir. Tataristan'da Türkiyat alanındaki ilk adımlar arasında 1768 yılında arie II. Katerina'nın kararnamesiyle Birinci Kazan Gimnazyonu Tatar dilinin öğretimine başlanması yer alır (Raphikova, 1998, ss. 200-204). Bu girişim, Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi ve Rusya sınırları içindeki Türk halklarıyla etkileşimlerin güçlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti, Batı'da Türkiyat araştırmaların temel odak noktası haline gelmiştir. Bu ilgi, Osmanlı Devleti'nin stratejik coğrafı konumu ve uluslararası siyaset ile ekonomi üzerindeki etkisinden kaynaklanmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Batı'da yapılan dilbilimsel Türkiyat araştırmalarının ana eksenini, yalnızca Osmanlı Türkçesi zerine yoğunlaşmıştır. Bu durum, dönemin Avrupalı oryantalistlerinin Osmanlı Devleti gibi güçlü bir Türk devletine olan ilgisini açıkça yansıtmaktadır. Ancak, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı bilim insanları Çuvaşça, Tatara, Kumuka ve Uygura gibi farklı Türk lehçelerine yönelmiştir. Böylece Trkiyatta dilsel ve kültürel çeşitliliği ön plana çıkaran yeni bir paradigma oluşmuştur (Türkologiya v Kazanskoy, 2025).

Türkolojinin erken dönem çalışmaları, bilimsel bir disiplin olarak şekillenmesinde yalnızca akademik katkılar değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve aktarılması açısından da önemli bir rol oynamıştır. Kazan'da başlayan bu süreç, Tataristan'ın Türkoloji alanındaki bilimsel mirasını uluslararası alanda görünür kılmaya devam etmektedir. XVIII. ve XIX. yüzyıllar arasındaki dönem, Osmanlı Devleti'ne odaklanan çalışmalarla başlayan Türkiyat araştırmalarının, Türk dilleri ve kültürlerinin daha geniş ve derin bir şekilde ele alınmasına evrildiği bir dönemdir. Özellikle Rusya'da, bu disiplin hem imparatorluk stratejileri hem de Kazan'daki nc bilim insanlarının faaliyetleri sayesinde önemli bir ivme kazanmıştır. Bu dönem, Türkolojinin hem Rusya'da hem de uluslararası alanında gelecekteki gelişimi için sağlam bir temel oluşturmuştur. XIX. yüzyılın ilk yarısında Rusya'daki en önemli laik eğitim kurumlarından biri olan Birinci Kazan Gimnazyonu, Türkçe dhil olmak üzere Doğu dillerinin hedefli ve sistematik öğretimini yaptığı bir merkez haline gelmiştir (Valeyev ve Arslanova, 2008, s. 17). Bu eğitim kurumu, Kazan niversitesi'nin Doğu alışmaları ve Trkolojisinin oluşumu ve gelişimi için temel bir pedagojik altyapı sağlamış, aynı zamanda Türk dil ve edebiyatlarının tarihi ve güncel durumu üzerine çalışan dünyanın önde gelen araştırma merkezlerinden biri olan Kazan Türkoloji Bilim Okulu'nun oluşumunda büyük bir rol oynamıştır.

Tataristan'ın tarihi başkentlerinden Kazan, Volga bölgesinin merkezi bir noktası olarak Türk dilleri ve kültürlere yönelik araştırmaların yoğunlaştığı önemli bir bilimsel ve kültürel merkez haline gelmiştir (Yılmaz, 2020, ss. 392-396). Türkoloji alanındaki ilköğretim faaliyetleri 1759 yılında kurulan Birinci Kazan Gimnazyonu'nda başlamış, burada Tatar dilinin öğretimine büyük önem verilmiştir. Bu süreçte Sağit Halfin, İşhak Halfin ve İbrahim Halfin gibi isimler önemli roller oynamıştır. Tatar filolojisi ve Türkolojinin temelleri atılmıştır (Zotcheva, 2019). Sağit Halfin, Rusya'daki ilk basılı Tatar alfabesi olan “Azbuka Tatarskogo Yazıka s Obşoyatelnym Opisaniyem Bukv i Skladov (Tatar Dilinin Alfabesi: Harflerin ve Eklemlerin Ayrıntılı Bir Açıklaması ile-1778)” eserinin yazarı olarak tanınır (Khalfin, 1778, s. 56). Bu eser, Tatar dilinin öğretilmesi ve öğrenilmesinde önemli bir kaynak olmuştur. Halfin'in çalışmaları, yalnızca Tatar dilbiliminin gelişimini değil, aynı zamanda Türkoloji alanındaki modern araştırmalara ilham veren bir bilimsel mirası temsil etmektedir (Valeyev, Abidulin ve Valeyeva, 2016, ss. 101-116). İbrahim Halfin ise Birinci Kazan Gimnazyonu ve Kazan niversitesi'nde Tatara ve Arapça ğretmenliği yapmış, “Azbuk a i Grammatika Tatarskogo Yazıka s Pravilami Arabskogo Chteniya (Arapça Okuma Kurallarıyla Tatar Dilinin Alfabesi ve Grameri-1809)” gibi eserlerle dilbilgisi çalışmalarına katkıda bulunmuştur (Khalfin, 1809, s. 44). Ayrıca, H. D. Fren ile Ebul-Gazi Bahadır Han'ın “Rodoslovnaya Tyurok (Türklerin Soyağacı)” adlı eserinin 1825 yılında yayımlanmasında önemli bir rol oynamıştır (Kononov, 1971, ss. 3-12). Bu eser, Avrasya'daki Türk halklarının tarihi ve kültürel yapıları hakkında değerli bilgiler sunmuş, Rus Trkolojisinin uluslararası bilimsel alandaki tanınırlığını artırmıştır.

Tataristan'da 1820'ler ve 1830'larda Birinci Kazan Gimnazyonu'nda Asya dillerinin öğretimine yönelik özgün bir sistem geliştirilmiştir. Örneğin, 1822 yılında F. I. Erdman'ın önderliğinde Arapça ve Farsça eğitimi başlatılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Mirza Kazem Bey (Türk-Tatar dilleri), I. Vernikovsky (Arapça), A. Onisiforov (Tatara), K. Voigt ve A. Popov (Farsça ve Moğola) gibi önde gelen uzmanlar Doğu dillerinin ğretiminde aktif rol almıştır (Valeyev vd., 2016, s. 101). Bu uzmanlar, Rusya'da

Doğu dillerinin öğrenimini yaygınlaştıran akademik Doğu çalışmalarının temelini atmışlardır. 1836 yılında onaylanan “Polozheniye o Prepodavanii Vostochnikh Yazykov (Doğu Dillerinin Öğretilmesine İlişkin Yönetmelik)” ile eğitim süreci üç kategoriye ayrılmıştır (Polozheniye o Prepodavanii, 1836). Birinci kategori Arapça ve Farsça, ikinci kategori Türk-Tatarca ve Farsça, üçüncü kategori ise Moğolca ve Türk-Tatar dillerini kapsamaktaydı (Valeyev vd., 2016, s. 101). Bu sistem, Doğu dillerinin öğretimi yapılandırmış ve Doğu çalışmaları alanında uzmanların yetiştirilmesini mümkün kılmıştır. Ancak, 1850’li yıllarda Birinci Kazan Gimnazyumu’nda Oryantalizm (Şarkiyat) eğilimlerin azalmasıyla önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1853-1855 döneminde pek çok dil kursu sonlandırılmıştır. Ermenice öğretimi 1853’te sona ermiş, 1854’te ise Tatarca dışında tüm Doğu dillerinin eğitimi tamamen durdurulmuştur (Valeyev ve Martynova, 2009, s. 115). Bu süreç, Doğu çalışmaları eğitim sisteminin merkezi olarak Saint Petersburg Üniversitesi’ne kaydırıldığını göstermektedir. Ayrıca, bu durum XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya’da ortaöğretim düzeyinde Doğu dillerine olan ilginin azaldığını, eğitimin ise Saint Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi gibi uzmanlaşmış kurumlarda yoğunlaştığını yansıtmaktadır (Valeyev vd., 2016, s. 102).

Kazan Üniversitesinde Türkoloji Çalışmaları

Tataristan’da 1804 yılında kurulan Kazan İmparatorluk Üniversitesi, Türkoloji çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Üniversitenin ilk tüzüğüne göre kurumda Tatar dili öğretim görevlisi pozisyonu oluşturulmuş ve bu göreve İbrahim Halfin atanmıştır. Halfin, Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinin yanı sıra Türk-Tatar yazılı eserleri üzerine derin bilgiye sahip bir eğitimci olarak, üniversitede Doğu dillerinin sistematik incelemesinin temelini atmıştır. Kazan Üniversitesi’nde Arapça, Farsça, Türkçe ve Tatarca öğretilmiş; bu durum, Türk dilleri ve kültürlerinin incelenmesinde bütüncül bir yaklaşımın gelişmesine katkı sağlamıştır (Zamaletdinov ve Galiullina, 2016, ss. 3-8, Yılmaz, Gömeç ve Yılmaz, 2022, ss. 171-172). Birinci Kazan Gimnazyumu ve Kazan Üniversitesi, XIX. yüzyıl Rusya’sında Doğu çalışmaları ve Türkolojinin gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu kurumlar, uluslararası alanda tanınan Rus Türkoloji Bilim Okulu’nun oluşumu için sağlam bir temel sağlayarak, Doğu dilleri alanında yüksek vasıflı uzmanların yetiştirilmesinde önemli bir görev üstlenmiştir. Ancak, St. Petersburg’da yoğunlaşan merkezi bir Doğu çalışmaları sistemine geçiş, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazan’ın bu alandaki öncü rolünün azalmasına neden olmuştur.

Rusya Çarı I. Aleksandr’ın 10 Temmuz 1807 tarihli kararnamesiyle, Rostock Üniversitesi’nde felsefe doktoru ve profesör olan Christian Martin (Danilovich) Fren (1782-1851), Kazan Üniversitesi’nde Doğu edebiyatı profesörü olarak atanmıştır (Mrtkhuzina, Valeyev, Valeyeva ve Bobkov, 2018, ss. 118-130). Bu atama, Kazan Üniversitesi’nde Doğu çalışmaları ve Türkolojinin oluşumunda önemli bir aşama olmuş ve bu alanların daha da gelişmesinin temellerini atmıştır. Üniversitenin ilk yıllarında, tarih ve ekonomi profesörü P. S. Kondirev ile Kazan Eğitim Bölgesi Mütevellisi M. L. Magnitsky’nin liderliğinde oryantalizmin iki farklı yaklaşımı şekillenmiştir (Valeyev vd., 2016, s. 103). Bu dönem, Kazan Üniversitesi’nin sadece Rusya’daki değil, dünya genelindeki Türkoloji ve Doğu çalışmaları literatürüne yaptığı katkılar açısından da kritik bir dönemdir. Kazan Üniversitesi bilim insanları, dil öğretimi ilgili halkların tarihi, edebiyatı ve kültürüyle ilişkilendirerek Doğu dillerinin öğretim yöntemlerine büyük önem vermiştir. Bu yaklaşım, öğrencilerin Doğu’nun tarihsel ve geleneksel birikimini daha derinlemesine kavramalarına katkı sağlamıştır (Yusupova, 2019, ss. 211-220). 1828-1829 yıllarında dönemin Kazan Üniversitesi Rektörü N. I. Lobachevsky’nin girişimleriyle Doğu dilleri oluşturulmuş ve Doğu Dilleri Bölümü temelinde iki özel bölüm kurulmuştur. Bunlar Türk-Tatar Dilleri ve Arap-Fars Dilleri bölümleridir (Kazanskaya Turkologicheskaya Shkola, 2025).

Tataristan’da Kazan Oryantalizminin gelişimine katkıda bulunan önemli isimler arasında Ch. Fren, F. Erdman, İ. Halfin, A. Kazem-Bek, İ. Berezin, N. Ilminsky, N. Katanov ve V. V. Radlov gibi bilim insanları bulunmaktadır (Kazanskaya Lingvisticheskaya Shkola, 2010, s. 18). Kazan oryantalizminin ayırt edici özelliklerinden biri, bilimsel, hümanist ve kültürel geleneklerin oluşturulmasıdır. Yerli oryantalistlerin faaliyetleri, Asya’nın “barbar” olarak algılanan imajını bulanıklaştırmış, Doğu halklarının tarihine, kültürüne ve edebiyatına dair nesnel bilgiler oluşturmuştur. Bu durum, Rusya ile Doğu halkları arasındaki karşılıklı anlayışın güçlenmesine ve tarihsel-kültürel bağların gelişimine katkıda bulunmuştur. Rus oryantalistler, hümanizm ve medeniyetlerin eşit haklarına dayalı ilkeler çerçevesinde çalışmış, bu ilkeler devlet ve sosyal hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir. Rusya’nın Avrupa ile Asya arasındaki stratejik jeopolitik konumu, bilimsel oryantalizmin, özellikle Kazan gibi merkezlerde gelişmesine zemin hazırlamıştır. Doğu’nun geniş coğrafyasını kapsayan akademik bölümlerin oluşturulması, Rus Doğu çalışmalarının tarihindeki önemli gelişmelerden biridir. XIX. yüzyılın ilk yarısında, Kazan Üniversitesi’ndeki Müslüman

Doğu ve Orta Asya çalışmalarında uzmanlaşan bölümler, yalnızca eğitim alanında değil, aynı zamanda bağımsız bir bilim dalı olarak Rus oryantalizminin oluşumunda da nc bir rol oynamıştır.

XIX. yüzyılda Kazan Üniversitesi, Doğu alışmaları ve Türkoloji için önemli bir merkez haline gelmiş ve Rusya'daki Türkoloji çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Bilim insanları ve eğitimcilerin abalaları, yalnızca eğitimsel gereksinimleri karşılamakla kalmamış, aynı zamanda Rusya'nın Doğu halklarıyla kültürel ve bilimsel bağlarının güçlenmesine de katkıda bulunmuştur. Ancak 1851-1854 yılları arasında ar I. Nikolay'ın Kazan İmparatorluk niversitesi'nde Doğu dillerinin öğretimini durdurma ve St. Petersburg'da bir Asya Enstitüsü kurma kararı, devletin Doğu alışmaları politikasında önemli bir değişikliğe işaret etmiştir (Nogmanov, 1998, ss. 56-59). Bu kararlar, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren St. Petersburg'un Doğu alışmaları alanındaki bilimsel ve eğitim faaliyetlerinin merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen, Kazan niversitesi, zellikle Türkoloji ve ilgili disiplinlerde önemli bir eğitim ve araştırma merkezi olmaya devam etmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında ve ortalarında Kazan niversitesi'nin Doğu Bölümü, Müslüman Doğu halklarının tarihi ve kültürü üzerine önemli bir araştırma merkezi olarak işlev grmştir. alışmalar, Osmanlı Devleti, İran ve Arap coğrafyalarının yanı sıra Volga (İdil) bölgesi, Urallar, Kafkaslar, Kırım ve Orta Asya (Türkistan) gibi Rus İmparatorluğu'ndaki İslam'ın geleneksel yayılma bölgelerine odaklanmıştır. Dönemin önde gelen Kazan oryantalistleri arasında Ch. D. Fren, İ. Halfin, F. Erdman, A. Kazem-Bek, İ. N. Berezin, V. F. Dittel ve İ. F. Gottwald gibi isimler yer almaktadır. Bu bilim insanlarının alışmaları, Rus oryantalizminin temellerini atarak disiplinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Valeyev vd., 2016, s. 103).

Tataristan'da XIX. yüzyılda Kazan niversitesi'nin Müslüman Doğu'nun tarihi ve kültürü üzerine yürüttüğü bilimsel faaliyetler birkaç temel alana odaklanmıştır. Bu alanlar arasında ders kitapları ve sözlüklerin hazırlanması ve yayımlanması, Doğu el yazmaları koleksiyonlarının geliştirilmesi, yazılı eserlerin yayımlanması ve Doğu edebiyatı eserlerinin evirilerinin gerçekleştirilmesi bulunmaktadır. Müslüman dünyasının çeşitli bölgelerine düzenlenen bilimsel keşif gezileri, filolojik, tarihi, kültürel, arkeolojik ve etnografik çalışmaların oluşturulmasına önemli katkılar sağlamıştır. 1836 yılında, Prof. F. I. Erdman ve Mirza A. K. Kazem-Bey, niversite kütüphanesinin koleksiyonlarını zenginleştirmek amacıyla, Türkçe eserler dhil önemli Müslüman yazılı eserlerin listelerini derlemişlerdir. Bu listeler, Ch. D. Fren'in kaynak araştırmalarına dayanarak hazırlanmış ve Rusya'nın en büyük Doğu el yazması koleksiyonlarından birinin temellerini oluşturmuştur (Fren, 1834, s. 24).

Tataristan'da Türkoloji Araştırmalarının eşitlendirilmesi

Tataristan'da XIX. ve XX. yüzyılın başlarında, Kazan'da Türkoloji araştırmalarının kurumsallaşması ve profesyonelleşmesi yönünde istikrarlı bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu araştırmalar, Türkoloji konularının sürekliğini ve derinlemesine analizini sağlamak amacıyla, Arap-Müslüman medeniyetinin incelenmesi bağlamında yrtlmştır. Türkolojinin çok disiplinli bir bilim dalı olarak nemi, Kazan Oryantalistler Okulu temsilcilerinin çalışmaları sayesinde artmıştır. Bu alışmalar, filoloji ve etnografyadan nümizmatik ve tarihe kadar geniş bir konu yelpazesini kapsamıştır. St. Petersburg Bilimler Akademisi ve niversiteler, oryantalizmin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. XIX. yüzyılda, Kazan bilim insanlarından oluşan seçkin bir grup, Kazan Okulu'nu tüm Rusya çapında temsil etmiştir. Bu isimler arasında Arabist ve nmizmatist Ch. D. Fren, ğrencisi A. O. Yartsov, Türkolog ve İranist A. Kazem-Bek, Moğolist O. M. Kovalevsky ve Sinolog V. P. Vasilyev gibi önemli bilim insanları bulunmaktadır. 1870'ten itibaren önde gelen Kazan bilim insanları – Arabist İ. F. Gottwald, misyoner ve Türkolog N. İ. Ilminsky, dilbilimci ve etnograf V. V. Radlov – St. Petersburg Bilimler Akademisi'nde çalışmaya başlamışlardır (Valeyev vd., 2016, s. 104). V. R. Rosen, K. S. Veselovsky ve V. G. Tizenhausen gibi önde gelen bilim insanlarının, N. I. Ilminsky ve V. V. Radlov'a hitaben yazdığı mektuplar, Rus oryantalizminin tarihine ışık tutan önemli kaynaklardır (Valeyev, 2015, ss. 46-61). 1881-1884 yıllarına dayanan bu mektuplar, St. Petersburg ile Kazan bilim insanları arasındaki yakın mesleki ilişkilerin yanı sıra Kazan Doğu Araştırmaları Merkezi'nin, XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar Rusya'nın bilimsel hayatındaki önemini göstermektedir. Resmi Doğu alışmaları Merkezi'nin St. Petersburg'a taşınmasına rağmen, Kazan Üniversitesi, Türkoloji araştırmaların geliştirilmesinde ve bilimsel geleneklerin korunmasında önemli bir rol oynamaya devam etmiş ve Rus oryantalizminin kilit merkezlerinden biri olarak varlığını srdrmştir.

Tataristan'da Asya Müzesi'nin 200. yıldönümü ve Kazan Üniversitesi Doğu Edebiyatı Bölümü'nün kuruluşunun 210. yldnmne ithafen, bilimsel bir projenin parçası olarak Rus Oryantalistlerinin Mektup Mirası "Pisma Mirzy A. K. Kazem-Beka Akademiku Ch. D. Frenu (1831-1846) (Mirza A. K. Kazem-Bey'in Akademisyen H. D. Fren'e (1831-1846) Mektupları)" başlıklı bir yayın hazırlanmıştır

(Epistolyarnoye Naslediye, 2015, s. 249). Bu çalışma, Kazan Üniversitesi'nin seçkin profesörlerinden biri olan ve Türkolog, İranist ve Arabist kimlikleriyle tanınan Mirza A. K. Kazem-Bey'in, Saint Petersburg Bilimler Akademisi üyesi Ch. D. Fren'e yazdığı mektupları ilk kez hem İngilizce orijinali hem de Rusça çevirisiyle okuyuculara sunmaktadır. Yayın ayrıca, Rusya Bilimler Akademisi Arşivleri'nin Saint Petersburg şubesinde muhafaza edilen Ch. D. Fren'in kişisel arşivinden belgelerin faks kopyalarını da içermektedir (Valeyev vd., 2016, s. 104). Bu proje, Rus oryantalistlerin yazışmalarını incelemek açısından büyük bir önem taşımaktadır ve Kazan ile St. Petersburg arasındaki yakın bilimsel ilişkilerin somut bir kanıtıdır.

Tataristan'da Türkoloji alanında önemli bir dönüm noktası, Mirza A. K. Kazem-Bey'in "Obshaya Grammatika Turetsko-Tatarskogo Yazıka (Türk-Tatar Dilinin Genel Grameri)" başlıklı eserinin yayımlanmasıdır (Türkologiya v Kazanskoy, 2025). Eserin ilk bölümü 1839'da ikinci ve tamamlayıcı bölümü ise 1846'da yayımlanmıştır. Bu çalışma, yalnızca Rusya'da değil, uluslararası düzeyde de büyük ilgi görmüş ve eğitim kurumlarında yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Kazem-Beck, 1846, s. 457). Eserde, Tatarca ve Türkçe'nin derinlemesine bir dilbilimsel analizi yapılmıştır. Ayrıca Başkurtça, Azerbaycan Türkçesi, Özbekçe ve Çuvaşça dilleriyle ilgili materyaller de yer almıştır. Böylece yazar, Türk dil ailesine ait dillerin ortak özelliklerini ve farklılıklarını ortaya koymayı başarmıştır. Bununla birlikte, ders kitabı ve sözlük gibi tasarlanan diğer projeler, tamamlanmadan el yazması halinde kalmıştır (Türkologiya v Kazanskoy, 2025). Kazan Üniversitesi Kütüphanesi'nin doğu bölümünün dinamik gelişimi, doğu kültürlerinin incelenmesine yönelik ilginin giderek arttığını göstermektedir. Bu büyüme, Kazan oryantalistlerinin Müslüman Doğu'dan materyal toplama ve analiz etme konusundaki kararlı çalışmaları sayesinde mümkün olmuştur. Mirza A. K. Kazem-Bey'in oryantalizme katkıları, yazılı el yazmalarının incelenmesinde uyguladığı bilimsel ve eleştirel yaklaşımı sayesinde uluslararası alanda tanınmıştır. Öne çıkan eserleri arasında "Asseb-us-sei-yar, ili Sem Planet (Asseb-us-sei-yar veya Yedi Gezegen-(1831)", "Mukhteserül-wikayat-(1845)", "Sabat al-ajizin-(1847)", "Derbend-nameh-(1851)", "Polniy Konkordans Korana (Kuran'ın Tam Uyum)-(1859)" ve "Şerai ül-İslam-(1862, 1867)" bulunmaktadır (Valeyev, Valeyeva ve Zyapparov, 2014, s. 5). Bu eserler, Müslüman kaynaklarının incelenmesinde metinsel eleştiri geleneğinin temelini atmış ve oryantalizm alanında önemli bir miras bırakmıştır.

Tataristan'da XIX. yüzyılın ilk yarısında Kazan Üniversitesi'nin Doğu Araştırmaları Bölümü temel alınarak kurulan Kazan Türkoloji Okulu, I. Halfin, A. Kazem-Bey, M. Makhmudov, S. Kuklyashev ve diğer seçkin bilim insanlarını bir araya getirmiştir (Valeyev vd., 2016, s. 105). Bu okulun çalışmaları dilbilim, tarih, etnografya ve folklor gibi alanları kapsamıştır. Okulun gelişiminde önemli bir aşama, Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinin öğretimine yönelik ders kitaplarının, sözlüklerin ve diğer eğitsel materyallerin geliştirilmesi olmuştur. Rus Türkolojisinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Nikolay Fedorovich Katanov (1862-1922), XIX. ve XX. yüzyılların başında gerçekleştirdiği faaliyetleriyle Türkçe konuşan halkların kültürel mirasının birliğini ve çeşitliliğini somutlaştırmıştır. Katanov'un 1889-1892 yıllarında Sibirya ve Doğu Türkistan'a yaptığı keşif, Türk halklarının dillerine, etnografyasına ve kültürüne önemli katkılar sağlamıştır. Bu keşifler, Ch. Ch. Valikhanov, G. N. Potanin, N. M. Przhevalsky ve V. V. Radlov gibi ünlü araştırmacıların keşifleriyle kıyaslanabilecek niteliktedir (Valeyev vd., 2016, s. 105). Aynı dönemde, M. V. Pevtsov ve Grum-Grzhimailo kardeşler tarafından yönetilen keşif müfrezeleri de Sincan bölgesinde çalışmalar yürütmüş ve Katanov'un rotalarıyla örtüşen güzergâhlarda faaliyet göstermiştir (Martynov, Martynova ve Khabibullina, 2019, ss. 106-124).

Tataristan'da Kazan Üniversitesi oryantalistleri tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, yalnızca Türk halklarının dilsel çeşitliliğini değil, aynı zamanda Volga (İdil) Bölgesi, Urallar, Sibirya, Kafkasya, Orta Asya (Türkistan) ve Kırım gibi bölgelerin tarihini ve kültürel mirasını da kapsamaktadır (Valeyev vd., 2016, s. 106). Bu çalışmalar, Volga (İdil) Bulgarları ve Altın Orda'dan Osmanlı Devleti'ne kadar Avrasya'nın Türkçe konuşan halklarının kültürel ve tarihî kimliklerinin incelenmesine önemli katkılar sağlamıştır. Nikolay Fedorovich Katanov'un bilimsel faaliyetleri, dilbilim, folklor araştırmaları, müzecilik, nümizmatik ve kaynakça gibi çok çeşitli disiplinleri içermektedir. Araştırmaları ayrıca Altay-Sayan, Sincan, Volga (İdil) Bölgesi ve Urallardaki Türk halklarının geleneksel ve modern sosyo-ekonomik yaşam biçimlerini, gündelik yaşamlarını ve manevi yönlerini kapsamaktadır. Bu çeşitlilik sayesinde Katanov, Rusya ve Avrupa'nın önde gelen oryantalistleri arasında haklı bir yer edinmiştir. Bununla birlikte, XIX. yüzyılın sonlarına ait sosyo-pedagojik koşullar, Katanov'un Kazan'da Rus Türkolojisi için bir bilim okulu kurmasını engellemiş olsa da bu durum onun bu alandaki katkılarının önemini azaltmamaktadır. Katanov'un meslektaşlarına, akıl hocalarına ve dostlarına yazdığı mektuplardan oluşan yazışma arşivi, özel bir öneme sahiptir. Günümüze ulaşan ilk mektuplar 1884 yılına aittir ve bu yazışmalar, bilim insanının ölümüne kadar devam etmiştir. Bu mektuplar, Katanov'un bilimsel ve yaratıcı biyografisinin temel aşamalarını daha ayrıntılı olarak anlamamızı

sağlamaktadır. Özellikle, Katanov'un akademisyen V. V. Radlov'a 1889-1892 yıllarında yazdığı mektuplar dikkat çekicidir (Katanov, 1893, s. 114; Katanov, 2017, s. 731; Katanov, 1902, ss. 31-75). Bu yazışmalar, Türk halklarının coğrafi adlarını, geleneklerini ve ayinlerini öğrenmesine dair bilgiler içermektedir. Aynı dönemde Katanov, Güney Sibirya ve Doğu Türkistan'da geniş kapsamlı etnografik ve dilbilimsel keşif gezileri düzenlemiştir. Katanov'un V. R. Rosen, E. K. Pekarsky, S. F. Oldenburg ve K. G. Zaleman gibi önde gelen oryantalistlerle yazışmaları, Rusya'daki Türkoloji çalışmalarının gelişimini incelemek açısından önemli bir kaynak niteliğindedir (Valeyev vd., 2016, s. 107). Sibirya ve Doğu Türkistan'a yapılan keşiflerin sonuçları ve Katanov'un arkadaşlarına yazdığı mektuplar, dönemin bilimsel standartlarının ilerisinde olduğu için zamanında yayımlanamamış, ancak kaydedilen geleneksel kültürün önemi, bir asırdan fazla bir süre sonra fark edilmiştir. Katanov'un günlüklerinden oluşan yazılı mirası da aynı derecede önem taşımaktadır. Tıva, Sibirya, Doğu Türkistan-Sincan, Tarbagatay, Semirechya, Volga (İdil) ve Urallara yönelik seyahatlerini konu alan günlükleri, folklor, dilbilim ve etnografya ile ilgili eşsiz bilgiler sunmaktadır (Radlov, 1907, s. 683). Örneğin, Tıva'ya yapılan seyahate dair günlük, bir asırdan fazla bir süre boyunca St. Petersburg Kunstkamera arşivlerinde saklı kalmış ve yalnızca 2011 yılında yayımlanmıştır (Katanov, 2011, s. 383). Gelecekte, 1890 tarihli "Puteshestviye po Sibiri, Dzungarii I Vostochnomu Turkestanu (Sibirya, Dzungaria ve Doğu Türkistan Seyahati)" adlı diğer önemli günlüklerin yayımlanması planlanmaktadır (Katanov, 2017, s. 731).

Tataristan'da Kazan'ın, Rus İmparatorluğu döneminde Türk halklarının temsilcilerinin bir araya geldiği yerli Türkoloji çalışmalarının merkezi olarak oynadığı rol, ayrıca incelenmeye değerdir. Ş. Marjani, K. Nasyri, R. Fakhretdinov, G. Akhmarov ve Z. Velidi Togan gibi önemli figürler, oryantalist ve Türkoloji çalışmalarının gelişimine büyük katkılar sağlamıştır (Tatarskiye Prosvetiteli, 2025). Bu kişilerin faaliyetleri, Rusya'daki ve komşu bölgelerdeki halkların tarihi ve kültürünü incelemek için sağlam bir bilimsel temel oluşturmuştur. XIX. yüzyılın sonlarında Doğu çalışmaları, Rusya'da karmaşık ve bilimsel temelli bir nitelik kazanmış, Türkoloji ise bu disiplinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu dönemde önde gelen bilim insanları, yalnızca Doğu dillerini öğretmekle kalmamış, aynı zamanda Doğu'ya ilişkin bilimsel bilgilerin bütüncül bir şekilde özetlenmesi görevini üstlenmiştir. Bu çalışmalar, filolojik, kültürel ve tarihsel disiplinlerin gelişimini teşvik ederek klasik Doğu çalışmalarının temelini oluşturmuştur (Valeyev vd., 2016, s. 108). XIX. yüzyılda, Doğu çalışmaları bilimsel bir nitelik kazanmış, Türkoloji ise Doğu ile ilgili eğitim ve bilimin temel taşlarından biri olmuştur. Özellikle yüzyılın son çeyreğinde, dönemin önde gelen oryantalistleri, öğrencilere yalnızca Doğu dillerini değil, aynı zamanda Doğu'ya ilişkin bilimsel birikimi aktarma hedefini benimsemiştir. Bu çerçevede filolojik ve kültürel-tarihsel disiplinler gelişmiş, Asya halkları ve bölgelerine dair yeni araştırma yöntemleri ve teknikleri ortaya çıkmıştır. Doğu dillerine, edebiyatına ve tarihi anıtlarına yönelik çalışmalar, Asya halklarının ve Rus İmparatorluğu'ndaki Doğu toplumlarının eski ve orta çağ tarih ve kültürleriyle bağlantılı olarak sürdürülmüş; bu da klasik Doğu çalışmalarının gelişimine katkı sağlamıştır. Rusya'da klasik Türkoloji, dünya oryantalizminin önemli bir alanı olarak gelişmiş ve akademik çalışmaların temel bir unsuru olmuştur. Tarih, dil ve kültür araştırmaları ile yakından bağlantılı olan bu disiplin, Türk dillerinin, edebiyatının ve maddi kültürünün incelenmesine odaklanmıştır. Bu bağlamda hem Rusya'daki Türk halklarının hem de yabancı Türk topluluklarının kültürel mirası araştırılmıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Rusya'da XIX. ve XX. yüzyılların başlarında, akademik ve üniversite Türkolojisi çerçevesinde, Türk dünyasının tarihsel ve kültürel mirasının incelenmesine yönelik dünya görüşü, metodolojik ve kültürel yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu çalışmalar, Türk medeniyetinin bilimsel bir anlayışına zemin hazırlamış; dilbilimsel, etnografik, epigrafik ve tarihsel-filolojik yöntemlerle önemli sonuçlar elde edilmiştir. Avrasya'nın Türk sosyo-politik, kültürel ve etnolinguistik alanlarına yönelik üniversite araştırmaları hem Rusya'nın tarihsel gelişimini hem de modern Türk devletlerinin oluşumunu anlamada önemli bir rol oynamıştır. Üniversite ve akademik Türkoloji, bilimsel bir disiplinden öte, Rusya ile Doğu halkları arasında kültürel bir köprü vazifesi görmüştür. Volga (İdil) Bölgesi ve Urallarda, XIX. ve XX. yüzyıl başlarındaki Kazan oryantalizmi çerçevesinde Türkoloji alanındaki çalışmalar, Osmanlı çalışmaları, Arap çalışmaları, İran çalışmaları, İslam çalışmaları ve Moğol çalışmaları gibi diğer Doğu bilimleriyle yakından ilişkilendirilmiştir. Türkoloji, Kazan Üniversitesi'nin oryantalist disiplinlerinin disiplinlerarası ve bütüncül bir nitelik kazanmasında kilit bir rol oynamıştır.

XIX. ve XX. yüzyılın başlarındaki Kazan merkezli Rus Türkoloji okulu, tarihsel, filolojik ve karşılaştırmalı tarihsel yaklaşımların bir sentezine dayanıyordu. Bu okulun çalışmaları, Rus İmparatorluğu'nun Türk dünyasıyla olan jeopolitik, ticari, ekonomik ve kültürel bağlarının derinlemesine

incelenmesini sağlamıştır. Kazan'daki Türkiyat araştırmalarının gelişimi, çeşitli etkenlerin bir araya gelmesiyle mümkün olmuştur. İlk olarak, Rusya'nın Doğu ile olan dış politika ve ticaret bağları; ikinci olarak, imparatorluğun Türkçe konuşan bölgelerinde bilimsel ve kültürel gelişme hedefleri; üçüncü olarak ise Avrupa oryantalizm geleneğinin etkisi bu süreci şekillendirmiştir. Türk halklarının dili, kültürü ve tarihine yönelik özgün yaklaşımlar geliştiren ulusal bilim okulları, bu süreçte kritik bir rol oynamıştır. Sonuç olarak, XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında Rusya'daki klasik Türkoloji hem ulusal bilim geleneği hem de dünya oryantalizmi bağlamında önemli bir olgu olarak öne çıkmış ve Türk halklarının kültürel ve tarihsel mirasının derinlemesine anlaşılmasına yönelik önemli bir temel oluşturmuştur.

Etik Beyan

"Tataristan'da Türkoloji Çalışmaları (XVIII. Yüzyılın Ortalarından 1917 Bolşevik Devrimine Kadar)" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu makale için etik kurul izni zorunluluğu bulunmamaktadır.

Ethical Declaration

During the writing process of the study "*Turkology Studies in Tatarstan (From the Mid-18th Century to the Bolshevik Revolution in 1917)*" scientific rules, ethical and citation rules were followed. No falsification was made on the collected data and this study was not sent to any other academic publication medium for evaluation. There is no requirement for ethics committee approval for this article.

Çatışma Beyanı

Çalışmada, diğer kişi ve kurumlarla yaşanabilecek herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Declaration of Conflict

There is no potential conflict of interest in the study.

Kaynakça

- Epistoharnoye Naslediye Rossiyskikh Vostokovedov: Pisma Mirzy A. K. Kazem-Beka Akademiku Ch. D. Frenu (1831-1846)* (Rus Oryantalistlerin Mirası Mektuplar: Mirza AK Kazem-Bey'in Akademisyen H. D. Fren'e (1831-1846) Yazdığı Mektuplar). (2015). R. M. Valeyev (Ed.), "Artifakt", 249 s.
- Fren, Ch. D. (1834). *Khronologicheskoy Spisok Sta Sochineniy, Preimushestvenno Istoricheskogo i Geographicheskogo Soderzhaniya, na Arabskom, Persidskom i Turetskikh Yazzykakh, Nedostayushikh Bolshey Chastyu v Yevropeyskikh Bibliotekakh, koikh Otyskaniye v Originalakh ili v Verkhnikh Kopiyakh Sledovalo By Zanyatsa Dlya Polsy Nauk Osobam, Imeyushim Svoye Prebyvaniye na Vostoke* (Çoğunlukla tarihi ve coğrafi içerikli Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde, çoğu Avrupa kütüphanelerinde eksik olan ve Doğu'da kaldıkları kişilerin bilimlerin yararına orijinallerinde veya doğru kopyalarında arama yapmaları gereken yüz eserin kronolojik bir listesi). St. Petersburg: Tipographiya Akademii Nauk, 24 s.
- Katanov, N. F. (1893). *Pisma iz Sibiri i Vostochnogo Turkestanu (Sibiry ve Doğu Türkistan'dan Mektuplar)*. Zapisli Imperatorskoy Akademii Nauk, cilt XXIII, 114 s., doi: https://viewer.rusneb.ru/ru/000199_000009_003633185?page=1, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Katanov, N. F. (1902). Manchzhursko-Kitayskiy "Li" (Zakon) na Narechii Turkov Kitayskogo Turkestanu (Çin Türkistan Türklerine göre Mançu-Çince "Li"). *Zapiski Vostochnogo Otdeleniya Russkogo Arkhiologicheskogo Obshestva*, 31-75.
- Katanov, N. F. (2011). *Ocherki Uryankhayskoy Zemli. Dnevnik Puteshestviya, ispolnennogo v 1889 Godu po Porucheniyu Imperatorskoy Akademii Nauk i Imperatorskogo Russkogo Geographicheskogo Obshestva (Uryankhai Topraklarında Denemeler. İmparatorluk Bilimler Akademisi ve Rus İmparatorluk Coğrafya Derneği adına 1889'da Gerçekleştirilen bir Yolculuğun Günlüğü)*. Kyzyl, 383 s.
- Katanov, N. F. (2017). *Puteshestviye po Sibiri, Dzungarii i Vostochnomu Turkestanu: Dnevnik Puteshestviya, Sovershennogo po Porucheniyu Imperatorskogo Russkogo Geographicheskogo Obshestva v 1890 g. chlenom-sotrudnikom onogo N. F. Katanovym (Sibiry, Dzungaria ve Doğu Türkistan'da Yolculuk: Rus İmparatorluk Coğrafya Derneği adına 1890'da N.F. Katanov'un Tarafından Gerçekleştirilen Yolculuğun Günlüğü)*. R. M. Valeyev (Ed.), Kazan: "Abakan", "Artifakt", 731 s.
- Kazanskaya Lingvisticheskaya Shkola (Kazan Dil Okulu)*. M. Z. Zakiyev (Ed.), Tatarstanskoye Knizhnoye Izdatelstvo.
- Kazanskaya Turkologicheskaya Shkola (Kazan Türkoloji Okulu)*. Kazan Federal Üniversitesi resmi web sitesi, doi: <https://kpfu.ru/philology-culture/ktsh>, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Kazem-Beck, Maria A. (1846). *Obshaya Grammatika Turetsko-tatarskogo Yazzyka (Tatar Türkçesinin Genel Grameri)*. Kazan: Pechatano v Universitetskoy Tipographii, doi: <https://books.google.ru/books?id=5QtFAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>, Erişim Tarihi [13.01.2025]

- Khalfin, I. (1809). *Azbuka i Grammatika Tatarskogo Yazyka s Pravilami Arabskogo Chteniya, Prepodavayemiye v Imperatorskoy Kazanskoy Gimnazii (İmparatorluk Kazan Gimnazyumunda Öğretilen Arapça Okuma Kurallarına Sahip Tatar Dilinin Alfabesi ve Grameri)*. Kazan.
- Khalfin, S. (1778). *Azbuka Tatarskogo Yazyka: s Obshcheyem Opisaniyem Bukv i Skladov (Tatar Dilinin Alfabesi: Harflerin ve Eklmelerin Ayrıntılı Bir Açıklaması)*. Pechashina pri Imperatorskom Moskovskom Universitet, doi: https://viewer.rusneb.ru/ru/000199_000009_003338535?page=1&rotate=0&theme=white, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Kononov, A. N. (1971), Istoriya Priobreteniya, Perevodov, Izdaniy i Izucheniya Sochineniy Abu-l-Gazi "Rodoslovnaya Turok" (Ebul-Gazi'nin "Türklerin Soyağacı" Adlı Eserinin Edinilmesi, Çevirileri, Baskıları ve İncelenmesinin Tarihi). G. A. Abdurakhmanov (Ed.), *Sovetskaya Turkologiya*, 1, 3-12, doi: https://files.preslib.az/projects/turklib/jurnallar/sovetskaya_turkologiya/sovetskaya_turkologiya_sovtur_1971_1.pdf, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Martynov, D. E., Martynova, Y. A. ve Khabibullina, E. K. (2019). Nauchnoye Puteshestviye N. F. Katanova v Vostochnuyu Sibir i Sintszyan v 1889-1892 godakh (N. F. Katanov'un 1889-1892 yıllarında Doğu Sibirya ve Sincan'a Bilimsel Yolculuk). *Noviy Istoricheskiy Vestnik*, 106-124, doi: <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchnoye-puteshestvie-n-f-katanova-v-vostochnuyu-sibir-i-sintszyan-v-1889-1892-godah>, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Mrtkhuzina, G., Valeyev, R., Valeyeva, R. ve Bobkov, D. (2018). Sanskritologiya v Kazanskom Universitete: Istoki Zarozhdeniya i Perspektivy Vozrozhdeniya (Kazan Üniversitesi'nde Sanskritoloji: Doğuşun Kökenleri ve Rönesans Beklentileri). *Izvestiya Obshestva Arkheologii,atorii i Etnographii pri Kazanskoy Universitete*, 38(2), 118-130, doi: <https://cyberleninka.ru/article/n/sanskritologiya-v-kazanskoy-universitete-istoki-zarozhdeniya-i-perspektivy-vozhrozhdeniya>, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Nogmanov, A. I. (1998). Nikolay I: "Prepodavaniye Vostochnikh Yazykov v Kazanskoy Universitete prekratit..." (1. Nikolay: "Kazan Üniversitesi'nde Doğu dillerinin öğretimini durdurun..."). *Gasyrlar Avyzy – Ekho Vekov*, 56-59, doi: <https://cyberleninka.ru/article/n/nikolay-i-prepodavanie-vostochnykh-yazykov-v-kazanskoy-universitete-prekratit>, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Polozheniye o Prepodavanii v Pervoy Kazanskoy Gimnazii Vostochnikh Yazykov. Ukaz Pravitelstvuyushemu Senatu (Doğu Dillerinin Birinci Kazan Gimnazyumunda Öğretime İlişkin Yönetmelik. Hükümet Senatosuna Kararname)*. (2 Ocak 1836). doi: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/427001>, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Radlov, V. V. (1907). *Narechiya Uryankhaytsy, Abakanskikh Tatar i Karagasov. Obozryatsy Narodnoy Literatury Turkskikh Plemen (Uryankhaylar, Abakan Tatarları ve Karagasilerin Zarfları: Türk Kabilelerinin Halk Edebiyatı Örnekleri)*. N. F. Katanov (çev.), St. Petersburg, doi: https://viewer.rusneb.ru/ru/001306_000045_3215E5EA-75F9-40A7-B97A-74303F6E7E6E?page=1&rotate=0&theme=white, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Raphikova, G. E. (1998). Pervoy Kazanskoy Muzhskey Gimnazii – 240 let (Birinci Kazan Erkek Gimnazyumunun 240 yılı). *Gasyrlar Avyzy – Ekho Vekov*, 200-204, doi: <https://cyberleninka.ru/article/n/pervoy-kazanskoy-muzhskey-gimnazii-240-let>, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Tatarskiye Prosveditel, ikh Kritika Reaktsionnogo Musulmanskogo Bogosloviya i Prosveditelstva (Tatar Aydınları, Gerici Müslüman Teolojisi ve Aydınlanmasına Eleştiriler). *Ozlib.com*, doi: https://ozlib.com/983210/sotsium/tatarskie_prosvetiteli_kritika_reaktsionnogo_musulmanskogo_bogosloviya_prosvetitelstva, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Turkologiya v Kazanskoy Universitete: Proshloye i Nastoyashee (Kazan Üniversitesi'nde Türkoloji: Geçmiş ve Bugün). *Vuzlit.com*, doi: https://vuzlit.com/826632/tyurkologiya_v_kazanskoy_universitete_proshloye_i_nastoyashee, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Valeyev, R. M. (2015). Iz Istarii Rossiyskoy Turkologii: Pisma N. F. Katanova V. V. Radlovu (konets XIX – nachalo XX vv.) (Rus Türkolojisi Tarihinden: N. F. Katanov'un V.V. Radlov'a Mektupları (XIX. yy. sonu — XX. yy. başı). *Elektronnaya Biblioteka Antropologii i Etnographii im. Petra Velikogo (Kunstkamera)*, 46-61, doi: https://lib.kunstkamera.ru/files/lib/978-5-88431-291-3/978-5-88431-291-3_04.pdf, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Valeyev, R. M. ve Arslanova, A. A. (2008). Traditsii Izucheniya Iranskoy Kultury v Kazani (XIX – 20-ye gg. XX vv.) (Kazan'da İran Kültürünü İnceleme Gelenekleri-XIX- XX yy. 20. yılları). *Iran-name*, 3(7), 1-17, doi: <https://kpfu.ru/docs/F572972299/Iran2008.pdf>, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Valeyev, R. M. ve Martynova, D. E. (2009). *Rossiyskoye Universitetskoye Vostokovedeniye v Arkhivnykh Dokumentakh: Tsentry, Sobytiya i Naslediya (XIX – nach. XX vv.) (Arşiv Belgelerine göre Rus Üniversitelerinde Doğu Çalışmaları: Merkezler, Etkinlikler ve Miras (XIX- XX yüzyılların başı)*. Kazan Devlet Üniversitesi.
- Valeyev, R. M., Abidulin, A. M. ve Valeyeva, R. Z. (2016). Universitetskaya Tyurkologiya v Kazani: Traditsiya i Novatsii (XIX – nach. XX vv.) (Kazan'da Üniversite Türkolojisi: Gelenekler ve Yenilikler (XIX – XX yy. başı). *Ucheniye Zapiski Krymskogo Federalnogo Universiteta imeni V. I. Vernadskogo*, 2(68), №3, 101-116, doi: <https://cyberleninka.ru/article/n/universitetskaya-tyurkologiya-v-kazani-traditsii-i-novatsii-hh-nach-hh-vv>, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Valeyev, R. M., Valeyeva, R. Z. ve Zyapparov, T. I. (2014). Mirza A. K. Kazem-Beck i Yego Rol v Izuchenii Arabo-Musulmanskikh Istochnikov (Mirza A. K. Kazem Bey ve Arap-Müslüman Kaynaklarının İncelenmesindeki Rolü). *Vestnik Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta Kultury i Iskusstv*, 1-5, doi:

- <https://cyberleninka.ru/article/n/mirza-a-k-kazem-bek-i-ego-rol-v-izuchenii-arabo-musulmanskih-istochnikov>, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Yılmaz, S., Gömeç, S. Y., Yılmaz, V. B. (2022). *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi El Kitabı*. Ankara: Nobel Yayınları. 523 s.
- Yılmaz, S. (2020). *Rusya'da Kimler Yaşıyor?, Rusya Federasyonu Etnik Atlası*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 468 s.
- Yusupova, A. Sh. (2019). Turkologiya v Kazanskom Universitete: Istoriya i Sovremennost (Kazan Üniversitesi'nde Türkoloji: Tarih ve Modernite). N. N. Telitsina (Ed.), *XX Ivanovskiy Chleniya Uluslararası Bilim Konferansı*, 211-220, doi: https://turkicstudies.ru/wp-content/uploads/2018/01/XX_Ivanovskie_chleniya_2019_.pdf#page=211, Erişim Tarihi [13.01.2025]
- Zamaletdinov, R. R. ve Galiullina, G. R. (2016). Kazanskaya Turkologicheskaya Shkola i Yeye Vidniye Predstaviteli (Kazan Türkoloji Okulu ve Önemli Temsilcileri). *Tatarskoye Yazıkoznaniye v Kontekste Yevraziyskoy Gumanitarnoy Nauki*, 3-8.
- Zotcheva, T. (2019, 12 Eylül). “Yedinozhdy i Navsegda: 250 let v Rossii Otkryli Perviy Tatarskiy Klass” (Bir Kez ve Sonsuza Kadar. Rusya'da 250 yıldır ilk Tatar sınıfını açtılar). *Argumenty i Fakty*, doi: https://kazan.aif.ru/society/details/edinozhdy_i_navsegda_250 лет_v_rossii_otkryli_pervyy_tatarskiy_klass, Erişim Tarihi [13.01.2025]

EXTENDED ABSTRACT

The development of Turkic studies in Russia began in the 18th century and is closely connected with the expeditions in regions such as the Volga region, Siberia, the Caucasus and Central Asia (Turkistan). The systematic study of these regions was carried out as part of the diplomatic, economic and administrative strategic interests of the Russian Tsardom. Among the first steps in the field of Turkic studies in Tatarstan is the initiation of the teaching of the Tatar language in the First Kazan Gymnasium by the decree of Tsarina Catherine II in 1768. This initiative was carried out with the aim of developing diplomatic relations with the Ottoman Empire and strengthening interactions with the Turkic peoples within the borders of Russia. In the 17th and 18th centuries, the Ottoman Empire became the main focus of Turkic studies in the West. This interest stemmed from the strategic geographical location of the Ottoman Empire and its influence on international politics and economy. Until the second half of the 19th century, the main axis of linguistic Turkic studies in the West focused solely on Ottoman Turkish. This situation clearly reflects the interest of the European orientalist of the period in a powerful Turkish state like the Ottoman Empire. However, from the second half of the 19th century onwards, European scientists turned to different Turkic languages such as Chuvash, Tatar, Kumyk and Uyghur. Thus, a new paradigm emerged in Turkology that highlighted linguistic and cultural diversity. The early studies of Turkology played an important role in shaping its development as a scientific discipline not only in terms of academic contributions but also in terms of preserving and transmitting cultural heritage. This process, which began in Kazan, continues to make Tatarstan's scientific heritage in the field of Turkology visible in the international arena. The period between the 18th and 19th centuries is a period when Turkology studies, which began with studies focusing on the Ottoman Empire, evolved into a broader and deeper study of Turkic languages and cultures. In Russia in particular, this discipline gained significant momentum thanks to both imperial strategies and the activities of leading scientists in Kazan. This period laid a solid foundation for the future development of Turkology both in Russia and internationally. In the first half of the 19th century, the First Kazan Gymnasium, one of the most important secular educational institutions in Russia, became a center for the targeted and systematic teaching of Oriental languages, including Turkish. This educational institution provided a basic pedagogical infrastructure for the formation and development of Oriental Studies and Turkology at Kazan University, and also played a major role in the formation of the Kazan Turkology Scientific School, one of the world's leading research centres working on the history and current status of Turkic languages and literatures. Names such as Sagit Halfin, İshak Halfin and İbrahim Halfin played important roles in this process. They laid the foundations of Tatar philology and Turkology. Turkology studies that began at the university in Kazan formed the basis of Turkology research in St. Petersburg. This period was a critical one in terms of Kazan University's contribution to Turkology and Oriental studies literature not only in Russia but also worldwide. Among the important names that contributed to the development of Kazan Orientalism in Tatarstan were scientists such as Ch. Fren, F. Erdman, I. Halfin, A. Kazem-Bek, I. Berezin, N. Ilminsky, N. Katanov and V. V. Radlov. The departments specializing in Muslim East and Central Asian studies at Kazan University played a leading role not only in the field of education but also in the formation of Russian Orientalism as an independent branch of science. Among the leading Kazan Orientalists of the period were Ch. D. Fren, I. Halfin, F. Erdman, A. Kazem-Bek, I. N. Berezin, V. F. Dittel and I. F. Gottwald. The importance of Turkology as a multidisciplinary branch of science increased thanks to the work of representatives of the

Kazan School of Orientalists. These works covered a wide range of subjects, from philology and ethnography to numismatics and history. The St. Petersburg Academy of Sciences and universities played an important role in the development of Orientalism. In the 19th century, a select group of Kazan scientists represented the Kazan School throughout Russia. Among them were such prominent scientists as the Arabist and numismatist Ch. D. Fren, his student A. O. Yartsov, the Turkologist and Iranist A. Kazem-Bek, the researcher of the Mongolian O. M. Kovalevsky and the Sinologist V. P. Vasilyev. Since 1870, prominent Kazan scientists – the Arabist I. F. Gottwald, the missionary and Turkologist N. I. Ilminsky, the linguist and ethnographer V. V. Radlov – began to work at the St. Petersburg Academy of Sciences. The studies conducted by orientalists of Kazan University in Tatarstan cover not only the linguistic diversity of the Turkic peoples, but also the history and cultural heritage of such regions as the Volga (Vil) Region, the Urals, Siberia, the Caucasus, Central Asia (Turkestan) and the Crimea. Such prominent figures as Sh. Marjani, K. Nasyri, R. Fakhretdinov, G. Akhmarov and Z. Velidi Togan made great contributions to the development of oriental and Turkic studies. These studies paved the way for a scientific understanding of the Turkic civilization; important results were obtained by linguistic, ethnographic, epigraphic and historical-philological methods. At the end of the 19th and in the early 20th century Kazan-based Russian Turkology school was based on a synthesis of historical, philological and comparative historical approaches. The studies of this school provided an in-depth examination of the geopolitical, commercial, economic and cultural ties of the Russian Empire with the Turkic world. In this article, we will examine in general terms how Turkology emerged as a science through Turkology studies conducted in Tatarstan during the Russian Tsardom. Today, with the institutionalization of the Organization of Turkic States, the Tatarstan model for the development of Turkology in member states can be examined.